

doi:10.5559/di.29.2.08

**Bob Jickling
i Stephen Sterling (Ur.)
POST-SUSTAINABILITY
AND ENVIRONMENTAL
EDUCATION
Remaking Education
for the Future**

Palgrave Macmillan, London, UK, 2017., XVI
+ 155 str.

Godine 2017. u izdanju Palgrave Macmillan objavljena je knjiga *Post-sustainability and Environmental Education: Remaking Education for the Future*. Urednici knjige su Bob Jickling i Stephen Sterling, dvojica eminentnih autora s područja obrazovanja za održivi razvoj i obrazovanja za okoliš. Knjiga izvanredno aktualne tematike, prva je u nizu publikacija u novoj seriji *Palgrave Studies in Education and Environment*, usmjerenoj proučavanju i prikazivanju novih razvoja i napredaka na području obrazovanja i okoliša, čiji su urednici Alan Reid i Marcia McKenzie. Posebna značajka ove knjige jest da je nastala kao sinteza promišljanja i znanstvenog rada nekolicine najistaknutijih autora na području obrazovanja za održivi razvoj i obrazovanja za okoliš.

Post-sustainability and Environmental Education: Remaking Education for the Future, uz dva predgovora urednika Boba Jicklinga i autora Davida W. Orra, uvodnoga poglavlja i epiloga obojice urednika, sastoji se od četiri tematska dijela. Pritom svaki dio sadrži po dva poglavlja etabliranih znanstvenika s područja koja nude promišljanja o vlastitu iskustvu i otkrićima u obrazova-

nju za održivi razvoj i obrazovanju za okoliš. U skladu s naslovom, autori preispituju obrazovanje u smislu adekvatnosti trenutačne paradigme te prijedloga za preoblikovanje i reformu. Upravo urednici knjige, Jickling i Sterling, naglašavaju da je šira svrha njihove knjige "preispitati i preraditi potpuniju verziju obrazovanja koja odgovara na izazove našeg vremena" (str. XIII).

Prvi dio knjige, nazvan *Remaking Education*, sastoji se od dva poglavlja urednika knjige. Jickling i Sterling upozoravaju na trenutačne nedostatke obrazovanja i školovanja općenito te naglašavaju potrebu za aktivnim sudjelovanjem učenika u vlastitu obrazovanju i njegovu oblikovanju. U poglavlju *Education Revisited: Creating Educational Experiences That Are Held, Felt, and Disruptive* Bob Jickling otvara središnju temu knjige. Progovara o potrebi za revizijom obrazovanja za održivi razvoj i obrazovanja za okoliš, koja poziva na kritičku refleksiju adekvatnosti obrazovanja u cjelini da odgovori na izazove današnjega društva. Daje pregled nekih od ključnih inicijativa pokrenutih nakon desetljeća obrazovanja za održivi razvoj (2005.–2014.), UN-ova projekta pokrenutog s glavnim ciljem omogućavanja pristupa obrazovanju i mogućnostima za učenje vrijednosti, ponašanja i stilova življenja prijeko potrebnih za održivu budućnost i pozitivnu društvenu preobrazbu. To u prvom redu uključuje aktualni Program globalnog razvoja do 2030. godine (Agenda 2030) koji su države članice Ujedinjenih naroda usvojile 2015. godine. Razmatra implikacije Agende 2030 za obrazovanje za održivi razvoj, ali i obrazovanje općenito. Prema Jicklingu, samo postojanje i interes za obrazovanje za održivi razvoj i obrazovanje za okoliš sugerira potrebu da se obrazovanje mijenja u svojim temeljima. U poglavlju *Assuming the Future: Repurposing Education in a Volatile Age* drugi urednik knjige, Stephen Sterling, nudi kritiku instrumentalnoga pogleda na svrhu obrazovanja, koji je u zadnjih nekoliko desetljeća potican u sklopu neoliberalne ideologije. Pritom obrazovanje nije pril-

gođeno globalnim sistemskim pitanjima koja oblikuju blisku budućnost čovjeka i planeta općenito. Sterling poziva na temeljitu modifikaciju promišljanja o obrazovanju, kreiranja politika i prakse temeljene na ekološkom svjetonazoru, a koja već ima korijene u postojećim oblicima obrazovanja za održivi razvoj i obrazovanja za okoliš. Oba autora razmatraju trenutačno stanje obrazovanja, koje je, prema njihovim zapažanjima, potpuno usredotočeno na pripremu učenika za neku pretpostavljenu budućnost zaposlenja i konkurentnost na tržištu rada. Umjesto toga, autori predlažu korjenitu promjenu obrazovanja, koja će omogućiti učenicima da kroz aktivno sudjelovanje u oblikovanju vlastita obrazovanja budu spremni odgovoriti na ozbiljne izazove koji ih neminovno čekaju u budućnosti. Autori poentiraju zaključkom da je uloga učitelja da oslobode kreativnu snagu učenika kako bi mogli dalje samostalno promišljati o vlastitim akcijama, učenju i znanju te usmjeravati daljnji cjeloživotni tijek vlastita učenja.

U drugom dijelu knjige, *Critique and Proposition*, atmosfera knjige postupno se gradi prema poticanju obrazovne pobune te razmatranju potencijalne razlike pobune i revolucije u obrazovnom sustavu. Sean Blenkinsop i Marcus Morse, u poglavlju *Saying Yes to Life: The Search for the Rebel Teacher*, grade filozofsku raspravu o efektima pobune i revolucije, pritom posežući za djelima egzistencijalističkoga filozofa Alberta Camusa. Autori nude razmatranje implikacija Camusovih promišljanja i zaključaka na učitelje koji žele pokrenuti promjene u svojoj sredini i biti, kako autori nazivaju, kreativan, "pobunjenički" učitelj. Blenkinsop i Morse tvrde da je potrebno više učitelja koji će biti spremni na preobliko-

vanje obrazovnih sustava, počevši s poticanjem promjena u njihovim matičnim školama. U skladu s aktualnim promišljanjima u međunarodnoj znanstvenoj zajednici, najveći naglasak stavljaju upravo na učitelje kao pokretački potencijal promjena prema održivoj budućnosti. Pritom potiču na obrazovnu pobunu, a ne revoluciju, argumentirajući da revolucije uništavaju sustave i počinju od početka. Obrazovnim sustavima je, prema njihovu shvaćanju, potrebna pobuna. Ističu da pobune imaju velik potencijal, jer vode k obrazovnoj obnovi identificirajući i odbacujući neuspješne metode rada, a afirmirajući izgradnju smislenih iskustava usmjerenih na budućnost. U sljedećem poglavlju ovoga dijela knjige, pod naslovom *Education and the Common Good*, autorica Heila Lotz-Sitka razmatra koncept "zajedničkog (općeg) dobra" i njegovu potencijalnu ulogu u obrazovanju. Autorica se referira na izvješće UNESCO-a *Rethinking Education: Towards a Global Common Good?* (2015), za koje smatra da pruža odgovarajući humanistički i holistički pristup obrazovanju s naglaskom na "zajedničkom (općem) dobru" društva. Autorica naglašava da je u reviziji obrazovanja potrebno povezati ciljeve održivog razvoja i koncept općega dobra, promatrajući pritom i samo obrazovanje kao opće dobro. Upravo kako naslov ovoga dijela knjige nagovještuje, autori nude kritiku postojećeg i prijedlog drugačijeg oblika obrazovanja, koji se temelji na potpunoj modifikaciji načina na koji pristupamo rezoniranju o obrazovanju.

Treći dio knjige, *Experience and Relation*, prodire dublje u razmatranje pobunjeničkoga ponašanja, odbacivanja onoga što ne funkcionira i afirmiranja onoga što funkcionira. Ovaj dio knjige stavlja u žarište propitkivanje raznih odnosa (npr. čovjeka i prirode) kao središnje mjesto inspiracije za promjenu obrazovanja. Michael Bonnett u poglavlju *Sustainability and Human Being: Towards the Hidden Centre of Authentic Education* kroz fenomenološki pristup istražuje neke od ključnih aspekata našega

doživljaja prirode. Daje kritiku koncepta održivog razvoja, smatrajući da nije pružio odgovarajući način nošenja s aktualnim ekološkim krizama. Umjesto obrazovanja za održivi razvoj, poziva na tzv. autentično obrazovanje, koje se bazira na spoznajama iz razumijevanja odnosa čovjeka s prirodom. U poglavlju *Environmental Education After Sustainability* Lesley Le Grange analizira moguća značenja ideje postodrživosti. Autor se pritom služi engleskim izrazom "after sustainability", a ne "post-sustainability" jer mu prvi izraz nudi mogućnost višestruke analize potencijalnih značenja. S jedne strane, razmatra to kao potragu za održivosti (eng. *in pursuit of sustainability*), a s druge strane kao ono što dolazi nakon održivosti (eng. *following sustainability*). Prvo potencijalno značenje izraza omogućuje mu preispitivanje održivosti u smjeru radikalnih alternativa bez odbacivanja samoga termina. Drugo tumačenje postodrživosti nudi mu priliku da razmotri što bi moglo slijediti nakon održivosti, koji su potencijalni smjerovi nadilaženja ideje održivosti u smjeru korjenitih promjena društva.

Četvrti dio knjige, *Education Through Action*, proširuje razumijevanje značenja obrazovanja u kontekstu stvarnih izazova u zajednici. Lucie Sauv , u poglavlju *Education as Life*, poseže za svojim dugogodišnjim iskustvom rada s pokretima građana, odnosno građanskim inicijativama, te spoznajama proizašlima iz istraživanja različitih socioekoloških kreativnih inicijativa. Uočava da se u građanskim inicijativama protiv invazivnih projekata događa specifična izgradnja kolektivnoga znanja, koje obogaćuje njihove sudionike i priprema ih za sljedeće izazove i borbe. Pritom se autorica pita kako bi formalno obrazo-

vanje moglo imati koristi od takvih znanja i kako smanjiti jaz koji postoji između stvarnih civilnih pokreta i strukture znanja koja se promovira u sklopu formalnog obrazovanja. Autorica argumentira da bi formalno obrazovanje moglo imati velike koristi od neformalnog i informalnog obrazovanja. Na taj bi se način osnažili mladi, ali i svi građani koji su voljni i sposobni pridonijeti društvenim raspravama i, još važnije, transformacijama u smjeru održive budućnosti. Poglavlje autora Edgara J. Gonz lez-Gaudiana i Jos  Guti rrez-P rez, *Resilient Education: Confronting Perplexity and Uncertainty*, usmjereno je razmatranju uloge obrazovanja u kontekstu sve većega broja konflikata proizašlih iz ekoloških kriza koje pogađaju moderno društvo. Autori nude pregled društvenih konflikata nastalih u pokušajima da se ljudski rod suoči s ekološkim izazovima. Pritom grade argumente u zagovaranju tzv. otpornog obrazovanja (eng. *resilient education*) kao društveno-kritičkoga, emancipacijskoga i političkoga pristupa koji je usmjeren, kroz poticanje građanskog angažmana, prema razvijanju vještina učenika koje će im u budućnosti biti sve potrebnije, a koje se primarno odnose na sposobnosti nošenje s degradacijom okoliša i klimatskim promjenama.

Jedna od podtema koja se provlači kroz sve dijelove knjige jest odmicanje od stvaranja novoga nazivlja obrazovanja, izmišljanja novog obrazovanja usmjerenog na neki "pridjev". Pa tako autori većega broja poglavlja ove knjige propituju smisao nazivlja obrazovanja "za održivi razvoj / održivost", obrazovanja "za okoliš" ili pak "građanskog" obrazovanja. Argumentiraju pritom da ako prihvatimo ideju da svrha obrazovanja "nije oblikovati buduće građane, već ih promatrati i pratiti kao punopravne sudionike u obrazovanju, i svijetu općenito" (str. 115), onda su etikete i nazivlja koja se pridaju (alternativnom) obrazovanju nepotrebne, jer obrazovanje u tom slučaju prirodno integrira okoliš i koncept održivosti u svoju srž.

Specifičnost ove knjige upravo je posvećenost trendovima i perspektivama u razvoju obrazovanja za održivi razvoj i obrazovanja za okoliš. Ova zbirka poglavlja autora iz cijelog svijeta pruža kritički pogled na obrazovanje za održivi razvoj / okoliš i, čineći to, nastoji preispitati budućnost samog obrazovanja. Autori preispituju prijelomne događaje i odluke koje su nas dovele do mjesta gdje smo danas, kao i filozofe i teoretičare koji su (ponekad) zanemareni u traženju rješenja. Iako cilj ove knjige nije da se ponudi povijesni prikaz fenomena obrazovanja za održivi razvoj i obrazovanja za okoliš, autori, polazeći od ideje da je "dekonstrukcija uvod u obnovu" (str. 2), gledaju unatrag kako bi predložili nove načine kretanja naprijed. Prema tome, ova knjiga nudi kritike dominantnih (najčešće neoliberalnih) svjetonazora i tržišno usmjerenih obrazovnih sustava. Zato će biti zacijelo zanimljiva svima koje zanima podloga obrazovanja za održivi razvoj i obrazovanja za okoliš, ali i aktualna pitanja i teme povezane s njima.

Očigledna je ideja autora da vizija predstavljena u ova četiri dijela snažno i afektivno uzdrma naše razmišljanje. Pritom, jedina kritika jest da je knjiga snažna u viziji, ali kratka na praktičnim rješenjima. Iako zasigurno potiče na razmišljanje, čitatelji bi se mogli zapitati kako predložene promjene provesti u djelo. Materijal je ograničen na ono što autori smatraju da bi se trebalo dogoditi, a pritom pružaju izrazito malo smjernica kako da se neke od predloženih promjena zaista provedu u djelo. No to očito nije cilj ove knjige. Predstavljena vizija knjige svakako poziva čitatelja da poduzme mjere da se okoliš, održivost i obrazovanje spoje u jedno. Mnogi autori i praktičari na tome rade već

desetljećima i ova je knjiga dobar dodatak poticanju motivacije da se nastavi u tom smjeru. Nije naodmet spomenuti ni to da u prilog preporuci čitateljima da posegnu za ovom knjigom svakako ide činjenica da je knjiga nastala kao sinteza promišljanja i znanstvenog rada nekolicine najistaknutijih autora na području obrazovanja za održivi razvoj i obrazovanja za okoliš. *Post-sustainability and Environmental Education: Remaking Education for the Future* zasigurno će poslužiti teoretičarima obrazovanja, praktičarima, istraživačima, ali i svima koji su uključeni ili zainteresirani za obrazovanje za održivi razvoj i obrazovanje za okoliš, a ponajviše za njihovu filozofsku pozadinu.

Nena Vukelić

Napomena: Prikaz knjige nastao je u okviru znanstvenoga projekta *Formalno obrazovanje u funkciji održivog razvoja* (forOR, 2031), što ga financira Hrvatska zaklada za znanost.

doi:10.5559/di.29.2.09

**Sanja
Tatalović Vorkapić
MEASURING THE
PSYCHOLOGICAL AND
ELECTROPHYSIOLOGICAL
ATTRIBUTES OF HUMAN
PERSONALITY:
EMERGING RESEARCH
AND OPPORTUNITIES**

IGI-Global, Hershey, 2017., 242 str.

Knjiga je nastala kao rezultat dugogodišnjega znanstvenoistraživačkog rada autorice na području istraživanja psihofiziologije osobina ličnosti. Kako i sama autorica navodi, u hrvatskoj literaturi nakon Fulgosijeve knjige iz 1994. godine "Biološki temelji ličnosti" nisu izašle knjige koje se ba-